

вихованні; життєстверджуючий, мажорний настрій при розв'язанні проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості.

Список використаних джерел:

1. Герасименко О. Співпраця: школа і сім'я / О. Герасименко // *Сучасна школа України*. – 2013. – №2. – С. 42.
2. Давыдова Н. Система подготовки студентов педагогического вуза к взаимодействию с семьей / Н. Давыдова // *Дошкольное воспитание*. – 2011. – №2. – С. 89–94.
3. Мозоль В. В. Робота з батьками у школі: теорія і практика /В.В.Мозоль // *Початкове навчання та виховання*. – 2014.– №9.– №25-26.– С.21
4. Попова И. Современные модели взаимодействия образовательного учреждения с семьей / И. Попова, Л. Малина // *Воспитательная работа в школе*. – 2014. – №6. – С. 75.
5. Семенюк І. Система роботи з батьками / І. Семенюк // *Директор школи*. – 2013. – №22. – С. 46.
6. Ткач Л. Научимся понимать ребенка / Л. Ткач // *Дошкольное воспитание*. – 2010. – №4. – С.106–110.

Пасічніченко А.В., Ковалевська Н.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано специфіку соціальної тривожності. Визначено особливості її впливу на особистісний розвиток дитини дошкільного віку, становлення міжособистісних контактів.

В умовах нестабільного сьогодення з його соціально-економічними негараздами, ростом насилля у суспільстві все частіше розвиток дитини супроводжується переживаннями негативної модальності і, перш за все, високою тривожністю, що дисгармонізує становлення особистості. Тривожність, як своєрідний емоційний стан, по-різному відображається на життєдіяльності людини. Найчастіші результат цього впливу негативний. Разом з тим, він особливим чином впливає на її емоційну сферу. Серед негативних переживань людини соціальна тривожність займає особливе місце, часто вона призводить до зниження працездатності, до труднощів у спілкуванні.

У витоків аналізу цього явища стоять такі дослідники, як Дж. Браун, А. Валлон, К. Левін, Х.Ліделла, В. Мясищев, Н. Міллер, К. Хорні, П Фресс, Р. Шульц, П.М.Якобсон. У наукових дослідженнях тривожність розглядають як явище, що виникає вже у ході самого процесу народження і отримує подальший розвиток під впливом

зовнішніх факторів (Ф. Грінейкр, М. Клейн, К. Майер, Г. Салліван, А. Фрейд, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг); як особиста беззахисність, загроза власному існуванню, яка залежить від визнання особистості іншими людьми, від оцінних ставлень до неї (А. Камю, Дж. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс).

Проблема тривожності отримала свій розвиток у роботах, пов'язаних з вивченням індивідуальних особливостей людини, типу її темпераменту (Г. Айзенк, Р. Кеттелл, В. Мерлін, І. Павлов); з соціальними причинами її виникнення (Л. Божович, С. Васьківська, В. Кисловська, Б. Кочубей, К. Шафранська); із вивченням проблеми адаптації та дезадаптації дитини (Ю. Александровський, В. Гарбузов, І. Дубровіна, О. Захаров, В. Каган, А. Співаківська).

У ряді робіт розкриваються особливості тривожності у школярів різних вікових груп (Г. Абрамова, І. Дубровіна, Н. Лисенко, Н. Пасинкова, А. Прихожан та ін.). На жаль, незважаючи на відзначену вище велику кількість робіт з розглянутої проблеми, дослідженню соціальної тривожності та причин її виникнення у дошкільників приділяється, на нашу думку, недостатньо уваги.

Мета дослідження – проаналізувати психологічні характеристики соціальної тривожності у дітей дошкільного віку.

Тривожність як властивість особистості багато в чому обумовлює поведінку суб'єкта. Певний рівень тривожності – природна й обов'язкова особливість активної діяльності особистості. У кожної людини існує свій оптимальний або бажаний рівень тривожності – це так звана корисна тривожність, призначенням якої є забезпечення безпеки суб'єкта на особистісному рівні.

На думку ряду авторів (Булатова Т., Краснова В., Нікітіна І., Павлова Т., Сагалакова О., Холмогорова А. та ін.), соціальна тривожність – це індивідуально психологічна особливість, яка виявляється в схильності людини до частих й інтенсивних переживань стану тривоги, а також характеризується низьким порогом його виникнення в ситуаціях соціальної взаємодії і виконання дій на публіці. Іншими словами, особа з високою соціальною тривожністю схильна відчувати тривогу і страх навіть у тих ситуаціях, коли спілкування не пов'язане з якими-небудь провокуючими стресовими факторами. У тому випадку, коли соціальна тривожність настільки висока, що це призводить до порушення соціального життя індивіда, говорять про виникнення такого тривожного розладу, як соціофобія.

Людина з високою соціальною тривожністю більше стурбована відповідністю стандартам оточуючих, ніж своїм власним, відчуваючи тривогу в соціальних ситуаціях, пов'язану з переконанням, що вироблене враження недостатнє для досягнення поставленої певної ролі [2, с. 193].

Під терміном соціальної тривожності прийнято розуміти тривожність, тригером якої виступають різного роду ситуації соціальної взаємодії. Це поняття досить широке і включає в себе цілий ряд явищ – від найбільш м'якої форми – сором'язливості до такого серйозного розладу як соціальна фобія [5, с. 80].

Батлер Д. [1] зазначає, що соціальна тривога – почуття незручності і дискомфорту в соціальних ситуаціях, що, зазвичай, супроводжується сором'язливістю і соціальною незграбністю. Це форма страху, який люди відчують, сумніваючись в тому, що їм вдасться створити бажане враження. Час від часу кожен відчувається соціально тривожним. Більш глибокі, постійні та дискомфортні форми цієї проблеми називають соціальною фобією. Сором'язливість, соціальна тривога і соціальна фобія (соціальний тривожний розлад) – це різні ступені одного явища, які важко чітко розмежувати. Соціальна тривога доволі поширена й однаково часто може проявитися і у чоловіків, і у жінок, незалежно від їх освіти і роду занять [1].

Герріг Р. та Зімбардо Ф. [3] вказують на те, що у більш, ніж 10% населення процес комунікації та соціальної взаємодії з іншими індивідами викликає значне відчуття дискомфорту. Соціальна тривога проявляється в страху перед різного роду соціальними контактами і ситуаціями, пов'язаними з виступом перед групою людей. Це страх бути засудженим або висміяним через неадекватні дії або тривожну симптоматику, яку людина може проявити на очах у інших. Люди можуть відчувати страх перед однією-двома специфічними соціальними ситуаціями, наприклад перед публічними виступами або перед виконанням складних рухів. Люди або уникають соціальних ситуацій, що викликають страх, або, незважаючи на сильну тривогу, можуть свідомо до них прагнути.

На думку Ясточкіної І.А. [7], соціальна тривога не пов'язана ні з серйозними психічними розладами, ні з фізичними недугами. Як правило, повсякденні ситуації провокують неприємні відчуття страху та тривоги. Соціально тривожні особи реагують на місця, події чи діяльність, що передбачають контакт з іншими людьми, так, ніби вони несуть реальну небезпеку, а іноді з надмірним страхом чи панікою. Сумніви та страхи, які переживають ці особи, мають тенденцію до розростання і стають настільки розвинутими, що контакт з іншими людьми чи навіть думки про це автоматично викликають тривогу.

Батлер Д. [1, с. 47] наголошує, що соціальна тривога здебільшого проявляється у важкий чи напружений період. Задіяними може бути багато чинників, включно з біологічними та генетичними, які визначають реактивність і темперамент людини, а також чинники середовища – життя у сім'ї та дитинство. Багато соціально тривожних людей пережили неприємний чи травматичний досвід: насмішки,

відкинутість чи знуцання. Хтось мав труднощі упродовж певного періоду життя, наприклад, на початку шкільного віку, упродовж підліткового віку, покидаючи батьківський дім чи повернувшись на роботу після перерви по догляду за дитиною.

Ясточкіна І.А. [7, с. 170] говорить, що особи, які страждають на соціальну тривогу чи соціальну фобію, відчувають занепокоєння, коли перебувають серед інших людей чи спілкуються з ними. Вони бояться, що зроблять щось неправильне чи принизливе, або ж інші погано думатимуть про них чи засуджуватимуть. Цей страх негативної оцінки може відображати приховану переконаність у власній неповноцінності, відмінності від інших чи невідповідності загальноприйнятим стандартам і часто супроводжується думкою: «Треба робити речі правильно, щоб мене прийняли».

Страх спілкування зазвичай виникає між п'ятнадцятьма і двадцятьма роками. Первинна соціальна тривога пов'язана зі страхом сорому. Вона запускає, у свою чергу, вегетативну симптоматику, яка викликає посилення тривоги. Вторинна тривога виникає у відповідь на вегетативні симптоми (підвищення артеріального тиску, серцебиття, задишка, пітливість, тремор, заїкання, запаморочення та ін.), що вже з'явилися. Ці два типи тривоги посилюють один одного і можуть спровокувати панічну атаку [7, с. 170].

Соціальна тривога завжди йде в тандемі із низькою самооцінкою – самозвинуваченням. Це може призводити до гіперкомпенсації, яка проявляється у надяганні на себе різноманітних захисних масок: зарозумілості, бравади, прагненні самостверджуватися за рахунок інших, критикувати (аби не бути критикованим), брати гору у діалогах, бути ідеальним (повинність-перфекціонізм) та демонструвати соціальні ознаки успіху (часто це виражається у надмірному заведенні знайомств будь-де та будь з ким). Така особистість схильна до різного роду залежностей, а особливо – від інших людей (симбіотичне злиття з батьками, партнером чи дітьми) [4, с. 94].

Найпоширеніші ситуації, що викликають таку тривогу, – це підтримання розмови, необхідність робити щось перед іншими (наприклад, спілкуватися чи вести записи), спілкування з незнайомими людьми. Абсолютна більшість бояться виступати на публіці, оскільки це супроводжується необхідністю контакту з незнайомими людьми [7, с.171].

Проведене нами експериментальне дослідження дозволило зробити висновок про те, що у різних видах діяльності тривожність дітей проявляється по-різному. Зокрема, у навчанні тривожність проявляється більшою мірою, а у грі взагалі не проявляється. Це свідчить про певні складнощі в освоєнні навчального матеріалу і взагалі процесу навчання та підтверджує, що спільна діяльність, зокрема ігрова, у дошкільному віці є найбільш значимою. Уважаємо, що ігрова

колективна діяльність у більшій мірі сприяє розвитку спілкування дітей одне з одним порівняно із навчальною, і отже, можна припустити, що у дошкільному закладі складається сприятливіша психологічна ситуація для ефективної корекційної роботи [6, с. 95].

Рівень тривожності залежить від рівня самооцінки дошкільника: чим нижча самооцінка, тим вищий рівень тривожності. Існує також зв'язок тривожності та статусного положення дитини у групі однолітків. Виявлено, що діти з високим рівнем тривожності, як правило, виявляються неприйнятими більшістю у своїй віковій групі та потрапляють до групи ізольованих, що ще більше посилює рівень їхньої тривожності. До категорії тривожних дітей входять діти, які відчують дискомфорт при необхідності вступати в контакти з однолітками і дорослими, за виключенням вузького кола близьких людей, невпевнені в своїх силах, не здатні орієнтуватися в людських відносинах, переживають різноманітні страхи, частково реальні, а частково надумані.

Тривога не завжди виступає в явній формі, так як є досить обтяжливим станом. І як тільки вона виникає в душі дитини вмикаються цілий набір механізмів, які «переробляють» цей стан в щось інше, хай також неприємне, але не настільки тяжке. Це може до невпізнання змінити всю зовнішню і внутрішню картину тривоги. Досить часто вона може приховуватися за такими проявами, як страх, фантазія, агресія та апатія [6, с. 95].

Узагальнюючи результати багатьох досліджень (Кравцова М., Миронова І., Пасічник Л., Прихожан А., Сагалакова О., Труєвцев Д. та ін.), можна виділити такі симптоми соціальної тривоги: значний страх чи тривога щодо одного чи кількох видів соціальних ситуацій, у яких особа відчуває на собі підвищену увагу інших. Це ситуації, які передбачають соціальну взаємодію, виконання якихось дій в присутності інших або перебування в центрі уваги (наприклад, публічні виступи).

У дітей тривога може проявлятися не лише у стосунках з дорослими, а й з однолітками. Спостерігаються уникання або переживання соціальних ситуацій з інтенсивним страхом чи тривогою, інколи до такої міри, що це обмежує діяльність або руйнує життя. Особа боїться, що її поведінка чи симптоми тривоги будуть негативно оцінені (тобто, викличуть приниження чи сум'яття, які призведуть до ігнорування іншими чи очікування кривди від них).

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє зробити висновок про те, що тривожність є достатньо складним і багатошаровим утворенням у структурі особистості. Значного поширення набуває явище соціальної тривоги, яке проявляється в страху перед різного роду соціальними контактами і ситуаціями,

приносить дискомфорт. Рівень соціальної тривожності показує внутрішнє ставлення дитини до певного типу ситуацій і дає непряму інформацію про характер її взаємин з однолітками й дорослими в сім'ї, дитячому садку, школі. Ігрова діяльність має особливі можливості для корекційної роботи з попередження та подолання соціальної тривожності дошкільника.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання багатопланової проблеми, якою є дитяча тривожність. Потребують свого подальшого вивчення питання взаємозв'язку тривоги і типу темпераменту, впливу міжособистісних взаємовідносин дитини у групі на появу тривожності.

Список використаних джерел:

1. Батлер Д. *Подолати соціальну тривогу*/ Джиліан Батлер. – Львів: Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. – 96 с.
2. Білоус Р. М. Психологічні особливості соціальної тривожності студентів/ Р. М. Білоус, Я. О. Кармазіна // *Молодий вчений*. – 2016. – № 12.1(40). – С. 192–195.
3. Герриг Р. *Психология и жизнь* / Р. Герриг, Ф. Зимбардо. – СПб: Питер, 2004. – 955 с.
4. Коць Є. М. Психологічна природа осіб із соціальною тривожністю/ Є. М. Коць // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. – 2017. – Випуск 3. – Том 1. – С. 92–96.
5. Никитина И. В. Социальная тревожность: содержание понятия и основные направления изучения. / И. В. Никитина, А. Б. Холмогорова // *Социальная и клиническая психиатрия*. – 2011. – Т.20. – Ч. 2. – №1. – С. 80–85.
6. Пасічніченко А. В. Особливості тривожності дітей дошкільного віку / А. В. Пасічніченко // *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. – Харків: ХНПУ, 2012. – Випуск 49. – С. 93–95.
7. Ясточкина І. А. Соціальна тривога людини: причини та наслідки/ І.А. Ясточкина. // *Соціальна робота. Соціальна педагогіка* – 2014 – Серія 11. – С. 166–173. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7297/1/>

Пашигар М.С.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРІЇ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті здійснено логіко-історичний аналіз теорії національно-патріотичного виховання молоді. Розкрито педагогічні погляди Г. Ващенко, В. Верховинця, О. Духновича, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, Я. Чепіги та інших культурно-освітніх діячів минулого та сучасності на зміст і засоби патріотичного виховання дітей дошкільного віку.